

Концептуальні засади психології хронотопу комунікативної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку

Концептуальные основы психологии коммуникативной деятельности дошкольников с задержкой психического развития

Conceptual fundamentals of Psychology of communicative activity of preschool children with a delay of mental disabilities

Ірина Омельченко

*лабораторія інтенсивної педагогічної корекції І
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, Київ, Україна*

Обґрунтування. Проблема пошуку засобів конструктивної організації комунікативної діяльності особистості з іншими, її становлення, розвитку й успішного функціонування в соціальному середовищі з використанням безпосередніх та опосередкованих соціальних контактів і дальнодій залишається проблемою номер один у спеціальній психології.

Хронотоп (часопростір) визначається науковцями як фундаментальна структура для функціонування свідомості людини, яка значною мірою обумовлює успішність реалізації потенцій особистості в процесі опанування культурно-історичним досвідом в умовах онтогенезу та дизонтогенезу (В.П. Зінченко, Є.В. Суботський Н.М. Толстих, Д.І. Фельдштейн та ін.). Маючи великий евристичний потенціал, концепт „хронотоп” містить у собі компоненти, що дозволяють розкрити специфіку комунікативної діяльності у сфері небуденної реальності свідомості, тобто хронотопі віртуальної реальності, а також дають можливість по-новому поглянути на процес особистісного становлення дошкільника із ЗПР з його ціннісно-смысловими орієнтирами в реальному життєвому просторі та часі.

Мета – теоретично обґрунтувати та визначити концептуальні засади психології хронотопу комунікативної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Методи дослідження: теоретичні: формально-логічний аналіз різних аспектів досліджуваної проблеми, логіко-дедуктивний метод, аксіоматичний метод, сходження від абстрактного до конкретного, загальнологічні методи та прийоми

дослідження (аналіз, синтез, структурно-функціональне моделювання).

Результати. В основу розробки концепції дослідження було покладено сукупність методологічних та науково-теоретичних положень, що вже склалися в науці, та визначили певну послідовність руху в процесі розв'язання теоретичних і практичних завдань дослідження.

1. У якості найбільш універсального й узагальненого погляду на проблему психології хронотопу комунікативної діяльності у дошкільників із затримкою психічного розвитку обрано дихотомію філософсько-світоглядних матеріалістичної та ідеалістичної позицій, які покладено в основу осмислення базових понять дослідження, як нового напрямку досліджень, виокремлення якого свідчить про об'єктивний розвиток теорії та практики спеціальної психології. При цьому хронотоп виступає ключовою детермінантою для розробки психологічних засобів конструктивної організації комунікації та взаємодії особистості з іншими, її становлення, розвитку й успішного функціонування в соціальному середовищі з використанням безпосередніх та опосередкованих соціальних контактів і дальнодій.

2. Провідне поняття дослідження – хронотоп комунікативної діяльності у дошкільників із затримкою психічного розвитку – ми розглядаємо як суб'єкт-об'єктну взаємодію і комунікацію, яка реалізується дошкільником із ЗПР і типовим психофізичним розвитком у часі й просторі та представляє собою багатовимірну систему зв'язків дитини зі світом. Комунікація і взаємодія дошкільника реалізується у різних просторах (з дорослими, однолітками, з улюбленою іграшкою та уявним компаньйоном, з анімаційними персонажами). При цьому в хронотопі комунікативної діяльності, з одного боку, особистість формується й проявляється, а, з іншого боку – обумовлює протікання різних форм суб'єктивного відображення й користується їхніми продуктами. Хронотоп комунікативної діяльності у дошкільників із затримкою психічного розвитку реалізується на різних рівнях функціонування свідомості: буденному (комунікація і взаємодія з дорослими та однолітками) та небуденному (комунікація і взаємодія з улюбленою іграшкою, уявним партнером, із анімаційними персонажами), які набувають емерджентних властивостей, взаємопроникаючи, збагачуючи один одного, визначаючи нові контексти й тим самим змінюючи реальну комунікацію і взаємодію дошкільника з іншими: досвід

реальних взаємодій впливає на сприймання художніх образів, і навпаки, в реальному Іншому атрибується низка характеристик символічного Іншого.

Системоутворюючим компонентом хронотопу комунікативної діяльності є її ціннісно-смысловий вимір. Час у хронотопі є четвертим виміром простору, а цінності й смисли – п'ятим або першим виміром людського життя (В.П. Зінченко).

3. Основними ознаками системи діагностики і формування хронотопу комунікативної діяльності у дошкільників із ЗПР є: цілісність, концептуальність, цілеспрямованість, структурність, ієрархічність, динамічність, синергічність, рівновага, стійкість, життєздатність. Сукупність перерахованих ознак дозволяє розглядати систему діагностики та формування хронотопу комунікативної діяльності як множину компонентів, взаємозв'язки між якими мають *вертикальну (ієрархічну)* структуру, що утворюється компонентами хронотопу комунікативної діяльності на різних рівнях функціонування свідомості – буденному (взаємодія і комунікація з дорослими та однолітками) та небуденному (взаємодія і комунікація з улюбленою іграшкою та уявним компаньйоном, з анімаційними персонажами), часовому та ціннісно-смысловому, та *горизонтальну*, яка включає в якості компонентів мету, об'єкт, суб'єкт, зміст, технологію, результат, що притаманні кожному з компонентів хронотопу комунікативної діяльності.

4. Теоретико-методологічними засадами системи діагностики і формування хронотопу комунікативної діяльності у дошкільників із ЗПР є загальнонаукова методологія системного аналізу; загальнометодологічні принципи психологічних досліджень (системності, цілісності, детермінізму, розвитку, соціокультурної зумовленості); конкретно-наукові підходи (культурно-історичний, соціально-психологічний, еколого-середовищний, суб'єктний, тілесно-орієнтований) щодо досліджуваного феномену; наукові положення про простір комунікативної діяльності, класифікації типів спілкування; ідеї про взаємозалежність пізнання й спілкування; концепції хронотопу в філософії, літературознавстві, психології, психофізіології, наукові ідеї про хронотопічну та ціннісно-смыслову структуру свідомості; теорія буденної і небуденної реальності свідомості; наукове обґрунтування, моделювання, характеристика структурних компонентів та виявлення їхніх функціональних взаємозв'язків.

5. Методичними засадами ефективного функціонування системи формування хронотопу комунікативної діяльності у дошкільників із ЗПР є розробка й упровадження сукупності форм і методів, їх інструментальне та інформаційне забезпечення в межах основних змістовних складників: 1) психодіагностичної роботи практичного психолога; 2) корекційно-розвивальної роботи практичного психолога; 3) психологічного консультування, психологічної просвіти батьків і персоналу закладу; 4) змісту (навчальних планів, робочих програм, посібників та іншого науково-методичного забезпечення) і технологій (різноманітних форм і методів) фахової підготовки студентів та підвищення кваліфікації психологів, логопедів з формування комунікативної діяльності у дошкільників із ЗПР.

Висновки. Таким чином, вище представлені концептуальні засади психології хронотопу комунікативної діяльності вимагають: по-перше, проведення емпіричного дослідження хронотопу комунікативної діяльності у дошкільників із затримкою психічного розвитку; по-друге, визначення типології порушень комунікативної діяльності у дошкільників із ЗПР церебрально-органічного генезу та в умовах дії фактору соціальної депривації – ЗПР психогенного та соматогенного генезу на основі критерію зіставлення їх сформованості на різних рівнях функціонування свідомості; по-третє, розробки системи формування хронотопу комунікативної діяльності.

Ключові слова: хронотоп, комунікативна діяльність, дошкільники із затримкою психічного розвитку, діагностика, формування.